

DOSTOJEVSKI BIJ DE MANEBLUSSERS

Knack, 04 Sep. 2013, Pagina 86

Gevangenissen, stadions of kerken zijn niet de meest ontvankelijke locaties voor hedendaagse kunst. Precies met die semipublieke ruimtes confronteerde de Deense curator Jacob Fabricius de kunstenaars van Contour, de Mechelse biënnale voor het bewegende beeld. Gelukkig was er ook het museum.

Een jongen zag de maan weerspiegeld in het glas van de kathedraal en hij meende dat het om een brand ging. Hij alarmeerde de inwoners van de stad, die aanstormden om te blussen. 'Licht, geprojecteerd door glas, creëert een imaginaire wereld en is de basisregel van cinema, van het bewegende beeld', zegt Jacob Fabricius (43). Hij vindt het fijn dat Contour, biënnale voor het bewegende beeld, plaatsvindt in de stad waarvan de inwoners zich de spotnaam maneblossers op de hals haalden. 'Lang voordat cinema was uitgevonden, zwoeren zij al bij het bewegende beeld.'

De Deense curator van de zesde editie nodigde vijftieng internationale kunstenaars uit naar drie semipublieke instellingen: het stadion van KV Mechelen, de gevangenis, en de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle. Hij legde hen drie woorden voor: vrije tijd, discipline en straf. Of hen dat inspireerde om een nieuw werk te maken? Om te reflecteren over morele schuldvragen, zoals Fjodor Dostojevski deed in zijn roman Misdad en Straf? Alvast in het hoofd van Fabricius klikten de drie gekozen instellingen samen met de drie woorden ineen tot een nieuwe 'drie-eenheid', symbool van onze moderne samenleving. De Heilige Drie-eenheid van vroeger lijkt naar de achtergrond verdrongen.

Zo kan niemand zich achter het hoogaltaar in de kerk verbazen over Josef Dabernigs stille videofilm Excursus on Fitness, waarin mannen en vrouwen in een gewijde concentratie gymoefeningen uitvoeren om hun lichamen te disciplineren. De curator heeft gevoel voor humor, niet gespeend van volmaakte ernst: 'Je kunt dit een zachte commentaar noemen op onze moderne fitnesscultuur: hoe het bijna een religie wordt om je lichaam gezond te houden, om rauw fruit te eten, minstens een paar keer per week te oefenen. De fitnesscentra zijn de nieuwe paleizen van ons moderne leven.'

De kerk blijft wel de uitgelezen plek om met schuld en boete om te gaan. Tussen de bidstoelen in het middenschip, de video Family Effects van de Mexicaan Edgardo Aragon Diaz. Hij liet bitter jonge landgenoten scènes naspelen uit het moorddadige leven van hun oudere verwanten. In een door zwarte gordijnen afgesloten ruimte in de kerk: de snoeiharde video Corrections van Keren Cytter uit IJsland over een jongeman die een kakkerlak nodig heeft om zich te bezinnen over zijn schuld aan een verdrongen misdad. Erg sereen dan weer is de diareeks The Reader van de Uruguayaan Alejandro Cesarco, een scherpe analyse van het misdadverhaal en zijn maatschappelijke conventies.

Jacob Fabricius: 'In alle drie de instellingen gelden codes en regels, sommige geschreven, andere ongeschreven. De regels in de kerk gaan al generatieslang mee, maar kunnen niet overal strikt gehandhaafd worden. In Mechelen zijn er zo veel kerken dat een aantal een ander doel kregen. Het hotel Patershof is een oude kerk die compleet getransformeerd is. Je ontbijt er tegenover het vroegere altaar. Je slaapt er naast de mozaïeken met christelijke symbolen en rituelen, die het hele verhaal van het christendom vertellen.'

'In alle drie de instellingen waken rechters over regels en reglementen. Geestelijke rechters of fysieke rechters, die bepalen volgens welke regels er moet worden gespeeld. Ook de regels in het stadion hebben een eeuwenlange voorgeschiedenis. In het Colosseum in Rome kwamen mensen bijeen om er zich te vermaken bij het zien van brutale moorden. Ontspanning was er gelinkt aan discipline, met goed getrainde gladiatoren, en aan het einde van de dag volgde de bestraffing. De link met het voetbalstadion is klein, maar toch zijn er reminiscenties aan het samentroepen van mensen in de arena om er gladiatoren te zien vechten. De architectuur van stadions, kerken en gevangenissen in de grotere steden functioneert op basis van constructies die eeuwen geleden gemaakt zijn.'

In de sportverslaggeving ligt het stadion van KV Mechelen steevast 'achter de kazerne'. Het ligt ook op wandelafstand van de gevangenis. Tijdens Contour zijn de ramen van de kantine bedekt met een grote

panoramische foto, verdeeld over de zes raamdelen. 'Jacob dacht dat het een foto van een gevangenissportveld was', vertelt de Oostenrijker Joseph Dabernig. 'Hij had het bij het verkeerde eind. Het is een foto van een voetbalterrein in Gyumri, de tweede grootste stad van Armenië, die in 1988 vernield werd door een aardbeving. In mijn stadionfoto's is altijd een stuk geschiedenis leesbaar. Ik neem ze met de vrije hand en stel nadien het beeld bij. Deze nam ik vanaf de middenstip, me driemaal rechts wendend, en driemaal links. Het enige figuurtje op het voor de rest lege terrein was de man die me naar binnen loodste. Ik zag er tien voetballen liggen, het leek alsof ze door honden waren stukgebeten. Van een deel van de opbrengst van mijn reeks, zo'n duizend beelden in totaal, heb ik twintig nieuwe voetballen voor de club uit Gyumri gekocht.'

Hogerop, langs een buitengang achter de tribune, flikkert een video vanachter een raam. Beelden van structurelementen van de tribunes - de echte, gemixt met schaalmodellen - vloeien in elkaar over, licht duizelingwekkend. De kleuren, geel en rood, zijn die van de club. Untitled-Stands is een werk van Pernille With Madsen, een Deense kunstenaar. 'Ik wilde dit al wat oudere stadion, dat in niets lijkt op de moderne superarena's, weergeven als een geometrisch-abstract schilderij, als een modernistische choreografie in het stadion van Mechelen, maar dan zonder lichamen', zegt ze.

Lichamen had curator Fabricius anders best willen zien: 'Dit is een mooie arena om er tijdens de rust van een wedstrijd theater of een performance op te voeren. Het is ook een mooie arena om spelers te overtuigen om hun truitje uit te doen en een totaal ander truitje aan te trekken. Dat zou een moving image creëren: het veld en het vlees, mensen in beweging en vijftienduizend mensen die ernaar kijken.' Het bleef bij een idee.

De tentoonstellingsmaker, sinds kort directeur van de kunsthall Charlottenborg in Kopenhagen, deed er alles aan om binnen de gevangenismuren van Mechelen te raken. Hij nam zelf deel aan het project The Playmakers van het Braziliaans-Britse duo Pablo Pijnappel en Giles Bailey. Het eindresultaat, een reeks liveperformances, vindt op zondagen plaats binnen de muren van de gevangenis, voor een publiek dat vooraf heeft gereserveerd, en portefeuille, voorwerpen en identiteitskaart heeft afgegeven. Gedetineerden werkten mee aan de realisatie van The Playmakers.

Jacob Fabricius: 'Elke dag was er een andere workshop. Aan een ervan nam ik zelf deel, samen met Pablo, Giles en acht gedetineerden. We namen plaats in een kring, stelden ons aan elkaar voor, de ene nogal bedeesd, de andere met een grote bek. Elk kreeg een rol toebedeeld, zoals we die in het leven allemaal spelen. Pablo en Giles hadden stroken papier in verschillende kleuren uitgeknipt. Elk van ons moest kiezen voor een kleur die een bepaald gevoel opriep en paste bij een verhaal dat we wilden vertellen. Ik vormde een duo met een van de gevangenen. Hij vertelde zijn verhaal en ik gaf er kritiek op, zei hem: "Maak die passage geloofwaardiger, maak dat gedeelte korter..." Hij vertelde het opnieuw, en na afloop kroop ik in zijn rol. Ik vertelde nu zijn verhaal, en hij gaf er kritiek op, zei me hoe ik het beter moest maken. Plots was ik zijn leven aan het vertellen, het verhaal van zijn misdadige verleden. Hij had me veel verteld over zijn ex-vrouw en zijn familie en over de liefde. En ook hoe hij met een mes was bewerkt en een kogel in zijn buik had gekregen. Dan draaiden we de rollen om, en nam hij mijn verhaal over, dat uiteraard van een heel andere aard was. Aan het eind van de workshop klommen we een na een op het podium, namen plaats achter de tafel, toonden de kaart met de overeenstemmende kleur. Ik bracht er het verhaal van mijn man. En hij het mijne.'

'We hadden dus gewoon onze persoonlijkheden verwisseld, en we probeerden elkaars verhaal zo overtuigend mogelijk te vertellen aan het publiek, bestaande uit de andere gedetineerden van de gevangenis.'

Keren Cytter wilde in de Mechelse gevangenis een atelier openen waar de gedetineerden voorwerpen van hun keuze in klei zouden boetsen. De directie verklaarde haar gek. Een lepel in plasticine kan worden verward met een mes, handgemaakte dingen kunnen op een pistool gaan lijken, of op een gezicht, zoals in de filmklassieker *Escape from Alcatraz* waarin gedetineerden papieren gezichtsmaskers op hun britsen hadden gelegd, als afleidingsmanoeuvre bij hun ontsnapping door de nauwe tunnel die ze hadden gegraven. Jacob Fabricius: 'Vijftien jaar geleden ben ik naar Alcatraz geweest, op een eiland in de baai van San Francisco. De stroming is er ongelooflijk sterk. De gevangenen werden dan ook nooit teruggevonden, ze moeten bij hun ontsnapping omgekomen zijn. Het onderwerp fascineerde me. Ik begon een briefwisseling met Patrick Moore, die een levenslange gevangenisstraf uitzit in Obispo, voor kruimeldiefstallen. Je begaat geen zware misdaad, je vermoordt niemand, je verkracht niemand, je pleegt geen overval, je steelt een T-shirt. In Californië geldt een three strikes law : wanneer je driemaal voor iets wordt gestraft, krijg je levenslang.'

Fabricius exposeert enkele tekeningen van Patrick Moore op Contour . Niet in de gevangenis, maar in het stadsmuseum Hof van Busleyden. 'In Los Angeles ging ik naar de Midnight Bookstore , die veel boeken over politieke en sociale wetenschappen heeft. Op het prikbord zag ik brieven en tekeningen. De dame achter de toonbank vertelde me dat de boekhandel ontmoetingen organiseerde met (ex)-gevangenen, met een educatief doel maar ook gewoon om te praten, over hun leven, over hoe ze iets kunnen terugdoen voor de samenleving. Ik hou van cartoons, en op het prikbord hing er eentje in een jarenvijftig- en -zestigstijl. Hij bleek van Moore te zijn, de kruimeldief met levenslang. 'Je mag hem houden,' zei de dame, 'hier is zijn adres.' Ik schreef hem aan en we zijn elkaar blijven schrijven.'

Misdaad infiltreert alle locaties van Contour. Op Fabricius' palmares staat de expo Polis polis potatismos (2010), naar de gelijknamige politieroman van Maj Sjöwall en Per Wahlöö. Jacob Fabricius: 'Het begon allemaal in 1965, met dit getrouwde koppel. Ze hadden een missie: ze wilden een portret schrijven van de moderne Zweedse welvaartmaatschappij, een verhaal van drieduizend bladzijden, verdeeld in tien hoofdstukken. Wat een grap, vonden velen, maar ze publiceerden hun eerste misdaadroman in 1965 en hun laatste in 1975. Kort daarna stierf Per Wahlöö.'

'Sjöwall & Wahlöö creëerden inspecteur Martin Beck, en meteen had de politie een menselijk gezicht - en ze was soms belachelijk en stupide, niet alleen een machtsfactor. Humor was nooit ver weg. In hun boeken kwamen arme mensen voor, middenklasse, en rijke mensen. Dat was ongezien in het noordse misdaadgenre, dat altijd over de bourgeoisie ging, à la Agatha Christie. Telkens ging het om een misdaad, begaan in Zweden, maar met mogelijk links naar de internationale misdaadwereld.'

'Arne Dahl vertegenwoordigt de jongere generatie van mensen die geïnspireerd zijn door Sjöwall & Wahlöö, zoals Stieg Larsen en Liza Marklund. Net als Sjöwall & Wahlöö schreef hij tien boeken. Ze gaan over het A-team, gespecialiseerd in internationale misdaad, met een vertrekpunt in Zweden. Ook hij zette een lokale situatie in een universeel spectrum.' Deze Arne Dahl schreef speciaal voor Contour een met Mechelse personages en een Japanner gestoffeerd misdaadverhaal De wonderbare visvangst, dat perfect beantwoordt aan de drie-eenheid die Fabricius wou: het speelt met de thema's ontspanning-discipline-straft (3), het speelt zich af in Mechelen - zijn gevangenis, zijn stadion en zijn kerk (3). Het verweeft bovendien de drie luiken van Rubens' schilderij De wonderbare visvangst in de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk (3). Waarmee is bewezen dat beelden het makkelijkst bewegen in het hoofd.

In de nieuwe, ondergrondse zaal van het Hof van Busleyden werd voor de gelegenheid een architectonische constructie geïnstalleerd die aan de grondstructuur van zowel een sportarena, de binnenplaats van een gevangenis als (met wat goede wil) het middenschip van een kerk doet denken.

Er zitten prangende werken bij. Flight van de Amerikaanse Liz Magic Laser is de videoverfilming van een performance op New Yorks Time Square waarin acteurs op de trappen van een tribune een reeks achtervolgsscènes uit beroemde films naspelen tussen een levend publiek. Ze doen het zo realistisch dat het onderscheid tussen fictie en realiteit verloren gaat. Zelfs het publiek, toch getraind in beelden van geweld, toont naast aandacht en onverschilligheid ook momenten van schrik, verkrampt lachen, beschermen en zelfs ingrijpen. En in Prison Score laat Laser de Belgische choreografe Lisbeth Gruwez in de gevangenis van Mechelen uitdrukking geven aan gevoelens van pijn, angst en hysterie, ontdaan van de overacting in de scènes uit de bekende films waarop Laser zich baseerde, en die ze simultaan op een klein scherm laat afspelen.

Pernille With Madsen, die in het stadion de architectuur op een speelse manier deconstrueerde, opent er in het museum een afgrond mee. Over haar video Dissolve, geprojecteerd op de muur, zegt ze: 'Beeldinterferentie heb ik altijd gemogen. In een kamer van een gebouw dat klaar was om te worden gesloopt, beschilderde ik muren, vloer en plafond met zwarte punten en strepen, met alles wat interferentie kan geven als je het filmt. Ik wou de ruimte doen oplossen in geflikker. Terwijl ik filmde, gooiden voorbijgangers de ramen in, staken vuurwerk aan in de kamers. Mijn bedoeling is vervreemding creëren. Ik beschouw vervreemding als het belangrijkste aspect van een normaal modern leven. Ik probeer dat gevoel te radicaliseren, om te proberen los te komen uit een toestand van evenwicht, waarin alles wordt bewaard en stilstaat, zoals ik de maatschappij vandaag zie. Alles wat mensen uit evenwicht brengt is goed voor mij. En het is vaak architectuur die je uit balans brengt.'

Een stomp in de maag is I screamed and I Screamed and I Screamed: een hok, een video still van een gevangenis muur, vier geluidstapes met geschreeuw. De Belgische Sarah Vanhee over haar werk: 'Dit is de verzameling van verschillende schreeuwen van twintig gevangenen. We gaven hen workshops in groepjes van twee of drie, waar we hen enkele schreeuwtechnieken gaven. Daar maakten we een score van. In zijn

boek Discipline et punition beschrijft Michel Foucault de maatschappelijke evolutie van het folteren van misdadigers naar een regime van disciplineren en normaliseren. De lichamelijke en de stem van de misdadiger zijn daarbij uit het publieke bewustzijn verdwenen. Het is een manier voor de maatschappij om de eigenheid van mensen achter de muren te vergeten. Ik wou iets van hun lichamelijke en psychologie overbrengen. De stem begon ik te zien als een soort vingerafdruk, als het meest eigene wat buiten de gevangensmuren kan worden gecommuniceerd.'

Contour, tot 3 november in Mechelen.